

AZ ÉRDEKLŐDÉS FEJLŐDÉSTANA.

(Második közlemény.)

Érzéki érdeklődés.*

A gyermek életének első hónapjaiban már határozottan jelentkeznek az érdeklődés érzelmek. Azonban az első két évben főleg az élénk *érzéki benyomások* kötik le figyelmét, olyanok, amelyek érzékszerveit élénken és kellemesen foglalkoztatják. Idővel fellép ugyan a tárgyak iránti érdeklődés is, de ezek közül is az a tetszik, amelyik valamely tulajdonságánál fogva élénken ingerli az érzékszerveket.

A csecsemő érdeklődésének fejlődését leginkább a *látás* érdeklődésének jelentkezése jellemzi.

A *figyelem* már a 25. napon mutatkozott. A figyelmet az első három hónapban a mosolygás, gügyögés, gyors lélegzés és kapkodás kísérte. Az ötödik hónapban jelentkezett a *szétnézés* a fej forgatásával, amit magasabb fokú érzelmek, meglepődés, csodálkozás kísértek. A hatodik hónapban a tárgyak felé való *nyúlás* s a hetedikben a tárgyak megfogására való törekvés volt észrevehető. A második évben fellépett a *kíváncsiság*, a gyermek öntudatosan vizsgálta a tárgyakat s elkezdett velük *ön-tevékenyen* foglalkozni.

Ami az érdeklődés tárgyát illeti, eleinte a *fény*, a napfény, a tárgyak fénye, csillogása és az élénk *színek* támasztottak érdeklődést. Csak az ötödik hónapban kezdett a gyermek a *tárgyak* iránt érdeklődni és pedig azok iránt, amelyek *mozogtak*. A második félévben fellépett az állatok, majd később a természeti tünemények (szélmozgatta fák, a fáknak megvilágított koronája, a tenger habja) iránt való érdeklődés.

Hallás. A hangok iránt jóval később lépett fel az érdeklődés, mint a fénybenyomások iránt. A gyermek csak a hetedik

* Shinnek már többször említett műve a következő fejezetek alatt foglalkozik a gyermek érdeklődésével: A látás érdeklődése: 119 és 152. lapok. A képek iránt való érdeklődés: 150. l. A hallás érdeklődése: 191. lap. A tapintás érdeklődése: 211. l. A fájdalom iránti érdeklődés: 225. l. Az ízlés érdeklődése: 251. l. A szaglás érdeklődése: 266. l. — Ezekből állítottam össze e fejezetben foglaltakat. — L. a német kiadást.

hónapban kezdett figyelni a hirtelen zajra. De félreismerhetetlenül csak hat hónapos korában mutatkozott benne az érdeklődés a hangok iránt, amikor a gyermek már gögicsélni kezdett. Ekkor érdekelte őt a saját hangja s mindazon hang, amelyet ő idézett elő, pl. a csengetés, tányérütögetés, papírtölcsérbe való trombitálás. Csak a második évben érdekelte a gyermeket másoknál a zaja, köhögése, tüsszentése s a harmadik évben a rímes szavak, a dallam.

Az érdeklődés alakilag a negyedik hónapban mint *figyelem*, az ötödikben mint *csodálkozás* jelentkezett. A második félévben pedig a kiabáló vagy síró gyermek *elhallgatott* a dobolásra, az óraketyegésre, az álló óra ütésére.

Tapintás. A tapintásérzetek iránti érdeklődés szintén későn ébred fel a gyermekben. Öt hónapos korában kíváncsian tapogatta a saját fejét, fülét, arcát; nyolc hónapos korában felfedezte a haját, de különösen érdeklődött az atyja és nagybátyja szakála, bajusza iránt; tíz hónapos korában nagy élvezetet okozott neki, hogy a sarkát a szőnyeghez dörzsölgette. A fájdalom érzelme csak pillanatra kötötte le figyelmét. Minden fájdalom enyhítője a csók volt.

Az ízlés. A gyermek csak 22 hónapos korában érdeklődött az enyvaló, különösen az édességek iránt.

A *szagok* iránti érdeklődés valamennyi benyomás között a legkésőbbben mutatkozott. Csak a harmadik évben észlelték a gyermekeken először, hogy a virágokat élvezettel szagolgatta.

Shinn az ő megfigyeléseiből azon valószínű tételt vonja le, hogy a gyermek érdeklődésében kezdettől fogva magasabb érzékek (a látás- és hallás) viszik a főszerepet. Az éhséget leszámítva az alacsonyfokú érzékek sohasem hatottak oly állandóan a gyermekekre, mint a felnőttekre.

A szubjektív érdeklődés foka.

A gyermekben a két éves koron túl a pusztá érzéki benyomások minősége iránt nyilvánuló érdeklődés csökken s a gyermek ezentúl már inkább maguk *a tárgyak iránt* érdeklődik.

Azonban jellemzi a tárgyak iránti érdeklődést egy bizonyos korig, hogy a gyermek a tárgyak iránt nem az ő tárgyi

jegyeiknél fogva érdeklődik, hanem azon viszonynál fogva, amelyben azon tárgyak a gyermek öntudatának szubjektív állapotaikhoz állanak. Már a kilenc hónapos gyermekek tapasztaljuk, hogy az az ostor, amelyet ajándékba kapott, nem azért tetszik neki, mert vele üthet, csapkodhat, hanem mert szájába veheti és szophatja. Később, amikor az érdeklődésnek szellemi motívumai működnek, a fahasáb nem azért érdekli őt, mert vele fűteni lehet, hanem mert vele babát játszhatik; a kukorica selymének természeti jelentőségével ő mitsem törődik, hanem azzal, hogy vele boltost játszik, vagy babájának haját készítsen belőle. Az érdeklődésnek ez a határozott szubjektív jellege körülbelül a hét éves korig tart.

Ezen szubjektivitásnál fogva az egész korszakon végig, de különösen az első években a gyermek értékeléseinek irányadó szempontja, hogy a tárgy mennyire képes kielégíteni *öntevékenységét*. Amikor kis unokaöcsémet hatodfél éves korában először vittem a kovácsműhelybe, semmi egyéb nem érdekelt, mint egy kalapács, amellyel az elhullott vasdarabokat ütögette s ezzel erejét gyakorolhatta, pedig a műhelyben egy kerékpánt-készítés érdekfeszítő művelete folyt le. A szerűn pedig, ahol három lóval nyomtattak, legtöbbet törődött a szalmakazállal, amelyen bukfencezhetett. Az aratás nagyszabású munkájának megtekintésekor mindössze egy fácántoll érdekelt, amely egyik arató legény kalapján díszelgett, aminek oka az volt, hogy ez időben szenvedéllyel üzte a tollak gyűjtését. Egy vidéki városka vasúti állomásán, amelyen valamely hazafias ünnep alkalmából nagy néptömeg várakozott az érkező vonatra, egy harmadfél éves fiúcskát csak a vasúti sín érdekelt s pusztán azért, mert arról az ugrást gyakorolhatta. Hasonlóképp tapasztaljuk, hogy a zsámoly, a lépcső abból a szempontból érdekli a gyermeket, hogy le bír-e róluk ugrani; a kerítés és az előfa pedig azért, mert rájuk fölmászhat.

Azon időtől fogva pedig, amikor a gyermeknek egyik feltűnő szellemi ereje, a csapongó képzelete, hatalmasan kezd működni, akkor aszerint becsüli meg a tárgyakat, mennyire képesek azok *képzeletét* foglalkoztatni. A képzelet mint belső tevékenység magasabb rendű, de ép oly hatalmas tényezője az érdeklődésnek, mint a külső tevékenység. A gyermek játékaik naponta a bizonyító példák egész tömegét szolgáltatják a kép-

zelet érdekirányító hatásának. A székek nem azért becsesek a gyermeknek, mert rájuk lehet ülni, hanem mert belőlük vonatot lehet összerakni. Az udvaron felhányt homokdombnak azon céljával, hogy vakolatot készítenek belőlük, nem törődik, a homok neki csak arra jó, hogy belőle különböző építményeket alakítson. A gyermeknek a képzeletileg végrehajtott cselekvés épen olyan becses, mint a való cselekvés. A gyermek képes étkezés közben magát azzal mulattatni, hogy ujjával az abroszt csipegeti és ujjait a szájához viszi, mintha ennék, amint ezt ötöd-féléves unokahúgom tette. Ugyanez a kis leány hetedfél éves korában úgy játszott a szobalányt, hogy szakállkendőcskéjét a homokhoz érintette, mintha vízbe mártogatná s dörzsölte vele a kerti padot, mintha sikálná a szoba padlóját. Közben önmagába merülve mondogatta: «Cobalán, cép leden a coba! szikálni, szikálni!» Ez az illúzió neki nagy élvezetet nyújtott. A gyermekben a külső cselekvésekkel kísért belső mozgalmaság oly élénk érzelmeket támaszt, hogy ezen cselekvések gyakorlati eredmények nélkül is teljesen képesek a gyermek figyelmét lekötöni.

E korban a gyermeknek *a természet tárgyai és jelenségei* iránt való érdeklődése is szubjektív vonásokat mutat. Egészen a szervi ösztönökön alapul, tehát szubjektív motívumokkal bír a gyermeknek bizonyos természeti tárgyak, az eledelek iránt való intenzív érdeklődése, kedvelésük, vagy tőlük való undorodás, ami a két éves korban kezdődik s az egész gyermekkoron át tart. Számtalanszor felmerül a gyermeknek az a kérdése valamely természeti tárgyról, jó-e az enni vagy nem jó.

De az olyan természeti jelenségek iránt, amelyekről ez a kérdés föl nem merülhet, akkor támad a gyermekben érdeklődés, ha azokat a jelenségeket *érzelmeihez* viszonyítani tudja. Mennél több rokonvonást tud felfedezni a gyermek a külső helyzet és az ő érzelmevilága között, annál élénkebb az ő érdeklődése, s akkor teljes, ha az érzelmeknek a külső jelenségre való kihelyezése (projectiója) létrejön, amihez azonban már a képzelet működése szükséges. Kis unokahúgom negyedfél éves korában este hat órákor meglátva a kertben dolgozó hangyákat, lekuporodott melléjük, nagy figyelemmel kísérte minden mozdulatukat s közben ilyen beszélgetést folytatott: «Este van, este van, nem maradnak kinn. Hazamenekülnek szegények. Megeszik a farkasok!»

«Ez még kicsi, ez még nem tud a lépcsőn lemenni.» Azután ujjacskaival tágitani akarván a hangyafészek nyílását, végkép betömte azt. Egy göröngy alá menekült hangyáról pedig azt hitte, bujóskazik vele. Minden áron elő akarta keríteni, közben azt kiabálta: «Huncut, huncut.» A kis gyermek az ő alanyi képzeit s érzelmeit ruházta a hangyákra s ebből származott az élénk rokonszenv és érdeklődés. Ugyanez a kis lány épen egy évvel később a kertnek ugyanazon helyén meglátva a hangyákat, már nem méltányolta működésüket annyi rokonszenvvel. Elkezdte őket taposni s közben kiabált: «Megölöm, megölöm!» «Miért?» «Mert csipnek.» Az érdeklődés ekkor már újabb irányt mutatott, amelyben némi része volt az objektív tapasztalatnak.

A jelenségek *okait* szintén alanyiasan keresi és fogja fel a gyermek. A 3—5 éves gyermek okfejtéseinek a jelenségekhez tulajdonképen semmi reális közük sincs; azok inkább a gyermek alanyi érzelmeit fejezik ki. Egy öt éves fiúgyermeknek semmi módon sem tudta az apja megmagyarázni, hogy miért jár a medve négy lábon? Mikor az apa négyféle elfogadható ok után megtagadta a további magyarázatot, a kis gyermek maga így fejtette meg a problémát: «Mert rossz volt és megbüntették.» Ismeretes dolog, hogy a gyermekek az okokat is megszemélyesítik. Egy három éves gyermeknek szintén nem tudta az anyja elfogadható módon megmagyarázni: «Miért van a Dunában víz?» A gyermek maga így fejtette meg: «Valaki teleöntötte.» Egy négy éves kis lány azt a kérdést intézte mamájához: «Ugy-e az élő gyufa, ha vízbe esik, meghal?» A kis gyermek híres kíváncsisága korántsem tudásvágy, mint sokan vélik, hanem ösztönének önkénytelen megnyilatkozása.

Az érzékleti érdeklődés tárgyalásakor szó volt arról, hogy a csecsemőt a *puszta érzékletek* érdeklik. A pusztá érzéki benyomások iránti érdeklődés a későbbi (2—6 éves) korban is gyakran előfordul, de egészen szubjektív alapon. Ugyanis az érzékletek oly összetételeiknél fogva érdeklik a gyermeket, amelyek a *szép* fogalmának jegyeit alkotják. Különösen érdeklik a gyermeket az érzékleti benyomások ütemes váltakozásai, a hangok, az izommozgások és tapintásérzetek ritmusa; majd később a szabályos alakok, a hangok magasságának szabályos váltakozása, emelkedése, sülyedése, a dallam s a színek bizonyos összetételei. Mindezen érzetösszetételeknek nem a tárgyi tartalma, hanem az

érzetviszonyból származó érzelmi hatása kelti föl az érdeklődést. A tárgyak azért tetszenek, mert szépek, csecsék.

A gyermek érdeklődése e korban igen erős *érzelmekben* szokott megnyilvánulni, amelyek igen változatosak lehetnek, ú. m. öröm, élvezet, rokonszenv, mint a pozitív érdeklődés érzelmei; vagy ezek ellentétei, a fájdalom, félelem, ellenszenv, undor, mint a negatív érdeklődés érzelmei. Az érdeklődést élénk külső tevékenység, vagy kifejező mozgások, arcjáték, nevetés, sírás, taglejtések, szaladgálás, ugrálás kísérik.

Különös sajátága még a gyermek érdeklődésének e korban a *változékonyság*. A külső ingerek változásával azonnal átalakul az érdeklődés iránya is. Az elmerülve játszó gyermekcsoportot egyszerre eltéríti játékától egy béka megjelenése s az egész csapat a béka üldözésére rohan. De ha a külső tárgy változatlan marad is, minden átmenet nélkül csapongva módosulhat a képzelet. Pl. egy vasúti sín alakú levélnyomó majd babaágy, majd alagút, s végül szoboroszlop gyanánt szolgálta egy hatéves gyermek kimerithetetlen játékkedvét.

Az objektív érdeklődés foka.

Az objektív érdeklődés időszaka körülbelül a gyermeknek 7—10 éves korára esik.

A szubjektív érdeklődés korában a külső ingerek a szerint és oly mértékben támasztottak a gyermekben érdeklődést, amennyire képesek voltak benne külső és belső tevékenységet létrehozni; az értékelés tárgya tehát a tevékenységnek nem a célja, hanem maga a tevékenység mint ilyen volt. A 6—7 éves kortól fogva azonban az érdeklődést támasztó értékelések mindinkább a tevékenységek *tárgyi* tartalmából származnak. A tárgyak az érdeklődést nem szubjektív hatásuknál, hanem tárgyi értéköknél fogva hozzák létre. A gyermek idealizmusa szétfoszlik s megkezdődik a *reális tevékenység* korszaka. A tárgyak elvesztik szimbolikus értéküket és reális értékek szerint hatnak a gyermekre. A gyermek nem elégszik meg azzal, hogy a cselekedeteket utánozza és szimbolikusan végrehajtja, hanem cselekvései elé gyakorlati célokat tűz. Nem elégszik meg a játéklóval, hanem valósággal akar lovagolni. Több kedve telik a valóságos kocsizásban, lóhajtásban, mint a játékkocsizásban. A fára nem azért mászik

fel, hogy erejét megpróbálja s a felnőttet utánozza, hanem hogy epret egyék, diót verjen vagy fészket szedjen. Nem elégszik meg a játékpuskával, hanem nyil, parittyá, csuzli vagy épen flóberpuska kell neki, amikkel már el lehet találni a kutyát, macskát, csirkét vagy a fák madarait. E korban tehát a gyermek aszerint becsüli a tárgyakat, amint azok az ő *gyakorlati tevékenységét* előmozdítják.

Sőt e korban már megkezdődik a gyermek tevékenységének *társadalmútása* is. A gyermek valamely társadalmi együttes tevékenységben önmagától keresi és gyakran meg is találja azt a tárgyat, amellyel ő a közösségben a munkafelosztás elve szerint részt vehet. Kis unokaöcsémről már mondtam, hogy amikor először vittem kovácműhelybe (hatodfél éves korában), az ott folyó műveletekkel mit sem törődve, üzte játékait; hasonlóan viselkedett a szérüs kerten s az aratók között. Kilenc és fél éves korában már önmagától jött reá, hogy a kovácsnak a fujtató hajtásával segítsen. Kinn a szérün pedig a kézi rostát hajtotta s az aratáskor segített a kereszttrakásban s azok a szerzőszámok, amelyekkel ő a köztevékenységben részt vett, élénk érdeklődésének tárgyai voltak.

Ennélfogva az objektív érdeklődés fő jellemvonását úgy határozhatjuk meg, hogy a gyermek érdeklődésének középpontjában azok a tárgyak foglalnak helyet, amelyek az ő *egyéni és társadalmi gyakorlati tevékenységének szolgálatában állanak*.

A gyermekben a gyakorlati tevékenységgel együtt fejlődik ki az a törekvés is, hogy a *való világot* megismerje. A gyermek realizmusának jellemvonása az *objektív tapasztalatszerzésre való törekvés*. A való élettel szemben megindult küzdelem kényszeríti erre. Ezen küzdelem hatalmas ösztöne mozgatja *tudásvágját*. A gyermek minden új dolgot meg akar ismerni, amely szeme elé kerül.

A gyermek tudásvágya azonban ezen korban pusztán *empirikus* irányú. Legalább én sohasem tapasztaltam, hogy a gyermekek ebben a korban, sőt később is egészen az ifjúkorig a felmerülő jelenség okát vagy a tárgyak közötti bensőbb összefüggést keresték volna. A megfigyelt gyermekek mindenik évben minden egyes kirándulás alkalmával, a kovácműhelyben, a szérün s egyebütt csak azt vizsgálgatták, *miként* működnek a gépek s hogyan hajtanak végre az emberek vagy állatok bizonyos

munkákat, pl. hogyan készítik s verik föl a patkót, hogyan kötik a kévéket, hogy rakják a keresztet, hogy hordják az ökrök a gabonát; megfigyeltek továbbá a gépek szerkezetéből annyit, amennyi működésükkel összefüggött.

A szemléletek fejlődése ekkor két irányt mutat. Az egyik törekvése a gyermeknek, hogy a szemléleteket *részletezzék* (analysis); a másik fejlődés pedig abban áll, hogy megfigyelései a jelenségeknek *mind nagyobb sorozatát* ölelik fel (synthesis). Különösen az utóbbiban, az összefoglalásban volt megállapítható a fokozatos fejlődés. Kis unokaöcsém, mikor hatodfél éves korában először vittem kovácsműhelybe, csupán a kalapálás műveletét figyelte meg és utánozta; három évvel később már a kerékpánt fúrásának és föl szegezésének hosszabb műveletét nézte végig saját jószántából, kitartó figyelemmel; a negyedik évben a kerékpánt fúrásán és föl szegezésén kívül végignézte a pánt teljes elkészítésének és fölverésének műveletét; az utolsó, ötödik évben a kerék pántolásán kívül a patkó elkészítésének és fölverésének munkáját is egyfolytában végig nézte.

A synthesissal ellentétben nem oly határozott a jelenségek elemzésének fejlődése. A gyermek elemző megfigyelése akkor is, amikor a szemléletek egyszerre még kis tárgykört ölelnek fel, elég részletes lehet. A nagyobb körű megfigyeléseknél is a pontos részletezés nem szokott kiterjedni egyenletesen az egészre, hanem csak egyes részletekre. Hogy a gyermek az apróságig menő részletezésre már korán képes, ez azon törekvésekből származik, hogy a látott tárgyakkal valamit cselekedni akar, a műveleteket utánozni szereti, ami őt részletes megfigyelésekre indítja. Ami azonban a szemléletek tartalmát illeti, ebben már némi átalakulás tapasztalható. Tapasztalásaim szerint a gyermek figyelmét első sorban a tárgynak *célja* és *eredete* s csak fejlettebb fokon köti le annak *anyaga*.

Határozott fejlődés tapasztalható a szemléletek alakjában is, amennyiben az eleinte teljesen *impulzív* szemlélődés fokozatosan *öntudatos* szemlélődéssé alakul át. Ez az átalakulás szorosan összefügg az *emlékezet* és a *figyelem* fejlődésével.

Ami az *emlékezet* fejlődését illeti, ezen szellemi tevékenységnek sajátos *ösztönszerű* formája lép föl a szubjektív érdeklődés időszakának vége felé, az 5—7 éves korban. Ez abban áll, hogy a gyermek szereti emlékezetét s különösen a szóemlé-

kezetét úgyszólván céltalanul működtetni, gyakorolni. Az 5—6 éves gyermek szenvedéllyel űzi a versek, sőt néha értelmetlen dolgok betanulását; ismertem egy hatéves fiút, aki az egész naptárt tudta könyv nélkül; hétéves unokaöcsém pedig a menetrend betanulását űzte különös kedvvel. Ez a sajátságos emlékezés-gyakorlás idővel megszűnik s helyet ad a gyakorlatias emlékezésnek. Ez a változás akkor következik be, amikor a gyermek életműködései reális színezetet öltenek, tehát az objektív érdeklődés korában. Az emlékezés azonban eleinte egészen egészen impulzív vagyis *érzéki* természetű. A gyermek a régebben szerzett tapasztalatokat csak akkor képes visszaidézni, ha azokat újra érzékeli. Kis unokaöcsémét a harmadik kovácsműhelyi kirándulás előtt megkérdeztem, mire emlékszik az első két kirándulás látottakból. A felelet volt: «Semmire.» Amikor azonban a kovácsműhelybe léptünk, egészen jól tájékozódott, ismerősen viselte magát. A negyedik kirándulás előtt azonban ő maga hozakodott elő néhány dologgal, így a vas tüzesítésével, hűtésével. A gyermek ekkor már képes volt az érzéki benyomásoktól függetlenül is visszaidézni néhány képzetét. Hasonlót tapasztaltam mindazon kirándulásoknál, amelyek évenként egyszer ismétlődtek. Akkor, amikor a gyermek az érzéki benyomásoktól elvontan is képes volt emlékképeit visszaidézni, kifejlődött benne az *értelmi emlékezet* foka. Ez az értelmi emlékezet lehetővé teszi, hogy a gyermek már eleve bizonyos dolgokra irányozza érdeklődését s szemléleteit *öntudatosan* végezze.

Ami pedig a *figyelmet* illeti, a gyermek működéseiben eleinte kevés szerepe van a passzív figyelemnek. A gyermek érdeklődései különösen a szubjektív érdeklődés korszakában külső tevékenységben nyilvánulnak meg. Azonban ezen korszak vége felé sajátságos jelenség lép fel, néha fokozatosan, néha pedig hirtelen, szinte átmenet nélkül, amint az kis öcsémmel is történt öt és fél éves korában. A gyermek elkezdett rendkívül mértékben érdeklődni minden új természeti tárgy és jelenség iránt. Egy-egy új virág, fa, gyümölcs, tapló, moha, bogár, madárfészek megpillantásakor elragadtatással kiáltott fel: «Jaj, beh érdekes!» Az érdeklődés azonban csak addig tartott, amíg a tárgyat észrevette, vagy talán a zsebébe rejtette; mikor ez megtörtént, akkor érdeklődése már másik tárgyat keresett kielé-

gítés végett. Ez a *csapongó érdeklődés* az objektív érdeklődésnek első *ösztönyszerű* megnyilatkozása volt. Ez a jelenség csak egy ideig tartott s az igazi passzív figyelem nem ebből az érdeklődésből, hanem a tárgyakkal való gyakorlati foglalkozásból fejlődött ki.

Ugyanis a gyakorlatias tevékenységnek fellépése és uralomra jutása arra készítette a gyermeket, hogy előbb megismerje azt, amivel foglalkozni akar. Ennek következtében kifejlődik a gyermekben olyan törekvés, hogy a külső tárgyakkal passzive is foglalkozzék. Ez a passzív érdeklődés azonban szoros viszonyban van a gyermek aktivitásával. A cselekvést rendszeren megelőzi s előkészíti. Unokaöcsém kilenc éves korában előbb megfigyelte a szénakazalt, mielőtt rajta játszani kezdett; körülnézte a kézirostát, a köszörűkövet, mielőtt hajtotta azokat. Ez volt az *impulzív figyelem* kora.

Később fellépett a passzív érdeklődésnek az a fejlett foka is, hogy a gyermek a *külső tevékenységtől függetlenül* volt képes objektív figyelmét tárgyakra irányítani. Ezt tapasztaltam az utolsó kovácműhelyi kiránduláson, amikor a gyermek a kovácműhelyben folyó műveleteket két óra hosszáig kísérté feszült figyelemmel anélkül, hogy — a fujtató hajtását kivéve — külső tevékenységet, munkát vagy játékot végzett volna; sőt jelenlévő pajtása és testvéreje sem voltak képesek őt szemlélődésétől eltéríteni. A gyermek objektív érdeklődésének ezen megnyilatkozása már a figyelem fejlődésének azon fokát mutatta, amelyet a figyelmet fentartó akaratnál fogva *öntudatosnak* mondhatunk.

Látjuk, hogy a gyermek emlékezetének és figyelmének kialakulása rokon vonásokat mutat. A puszta ösztönöktől hajtott működések után kifejlődik azon emlékezeti tevékenység és figyelem, amelyet külső jelenségek hoznak létre s ebből kialakul azon emlékezet és figyelem, amelyet már belső értelmi működések táplálnak. Így jut el a gyermek az *öntudatos szemlélet* fokáig.

Állandó érdeklődés foka.

A gyermek érdeklődése állandóan irányulhat valamely tárgykör vagy tevékenységi kör felé. Habár az állandó érdeklődés lényege maga az objektív érdeklődés, és korszakilag nem is

különbözik ettől, mégis meg kell ezt, mint az érdeklődés tartalmilag és alakilag fejlettebb fokát, a pusztá objektív érdeklődéstől különböztetnünk, annyival inkább, mert az állandó érdeklődés az egyéniség kialakulásával szorosan összefügg.

Az állandó érdeklődés kisebb-nagyobb mértékben minden gyermeknél mutatkozik a 10—15 éves korban. Azon különböző családokhoz tartozó öt gyermek közül, akiket módomban volt hosszabb ideig megfigyelni, egy 10 éves fiúban a vadászat iránt (nagy mértékben), egy másik 10 évesben a bélyeggyűjtés iránt (nagy mértékben), egy 12 évesben az üvegkereskedés iránt (nagy mértékben) s egy 11 évesben a rajzolás és festés iránt mutatkozott állandó érdeklődés; a 8 éves leánykában ilyen állandó érdeklődés még nem volt határozottan megállapítható.

Az állandó érdeklődés leginkább a gyermek *tevékenységének* állandóságában nyilvánul. Ami iránt a gyermek különösen érdeklődik, azzal állandóan is foglalkozik. S minél gyakoribb és sokszerűbb a gyermek foglalkozása valamely tárggyal, annál fokozottabb erejű az állandó érdeklődése. Ezen állandó foglalkozáson külső tevékenység értendő, amelyet azonban élénk belső tevékenység, figyelem kísér. Ez a figyelem egyrészt a külső tárgykörrel való beható megismerkedésre, tehát kifelé irányul; másrészt a célja az, hogy a gyermek a mult tapasztalatai alapján a saját cselekedeteit szabályozza. Ez a befelé irányuló működése az érdeklődésnek, amely arra ösztönzi a gyermeket, hogy a saját cselekedeteinek értékét bírálja; a mozgásokban és eszközökben válogasson s csak azokat a cselekvéseket hajtsa végre, amelyek őt céljához vezetik. Egyszóval az állandó érdeklődésből származó tevékenységek körében a gyermek öntudatosága az *önfegyelmélettség* fokára emelkedik.

Kis öcsém már nyolc éves korában különös kedvvel és sikerrel űzte a rákászatot. Ő maga választotta meg azon helyet, a hol rákhálóit lerakta s azt az óvatos, lassú, majd villámgyors mozgást, amely a rákháló kihúzásakor szükséges, teljes fegyelmélettséggel végezte. Tíz éves korában pedig a vadászatot űzte szép gyakorlottsággal. Kint a hajtó vadászaton, vagy a kertben vagy az erdei cserkészéskor nagy óvatossággal közeledett a vadhoz; tudta összes izmait és egész lelki erejét egyetlen célra összpontosítani, a cselekvést a kellő időben végrehajtani. S a különben igen élénk fiú képes volt magát legalább ezen fog-

lalkozása közben annyira mérsékelni, hogy a vadászszabályokat sohasem hágtá át.

A gyermek szellemi működéseinek iránya és alaki fejlettsége ugyanaz marad, mint amilyen a pusztá objektív érdeklődés fokán. A szellemi működések továbbra is megtartják *empirikus* természetüket. Azonban a gyermek empirizmusa az állandó érdeklődés tevékenységeinek keretében magas színvonalat érhet el. A gyermeki elmének különösen a szintetikus működéseiben tapasztalunk hatalmas fejlődést. Egyrészt a sikernek, másrészt a sikertelenségnek tapasztalata arra készíti a gyermeket, hogy mind több és több tevékenységet állítson az állandó érdeklődés konkrét céljainak szolgálatába. Nemcsak azt tanulja meg a gyermek, hogy járását, kézmozgását, testtartását, érzékszerveinek használatát s képzettársításait egyetlen cél érdekében egységesen koordinálja, hanem folyton új tevékenységek jönnek létre az érdeklődés főtárgyával kapcsolatosan. Így például kis unokaöcsém vadászati tevékenységével kapcsolatosan a következő új tevékenységek származtak: töltéskészítés, a puska szétrakása, összerakása, tisztítása; vadászati jelenetek rajzolása, leírása; vadászati napló vezetése; vadászati, állattani s általában a természetet leíró könyvek olvasása. Egyszóval a külső és belső tevékenységek szinthezise az elme nagyobbarányú *összpontosító* munkáját hozta létre.

De a tevékenységek köre nemcsak eksztenzive, hanem intenzive is fejlődik. Bizonyos kisebb mozgások tudatos elhagyása vagy gyakorlása következtében a cselekvések formája fokozatosan tökéletesebbé válik. A megfigyelések s megkülömböztetések mind finomabb részletekre terjednek ki; az emlékezet világossá válik s a gyermeki értelemnek a konkrét szempontok szerint jól kidolgozott s működésre bármikor képes ismeret-tartalma fejlődik ki. Az összefoglaló és elemző működéseknek ezen koncentrációja következtében a gyermek empirikus tudása és képessége egy bizonyos konkrét tevékenység körében a *szakszerűségig* emelkedhetik. Azon két tízéves gyermek, akiknek bélyeggyűjtő szenvedélyét figyelemmel kísérhettem, ismerték a világ összes államainak földrajzi fekvését, meg tudták nevezni a pénznemeket s a különböző értékű bélyegek ismertető jegyeit.

Egy gyermeknek többféle állandó érdeklődési középpontja is képződhetik, amelyek szerves kapcsolat nélkül működhetnek

egymás mellett. Pl. 10 éves kis unokaöcsémnek a múlt nyáron a következő állandó kedvtelései voltak: vadászat, rákászat, lepkegyűjtés, bélyeggyűjtés és úszás. A gyermek állandó érdeklődései nem nyugozik meg úgy az akaratot, mint a felnőtt ember szenvedélyei.

A logikai érdeklődés foka.

Rendesen a serdült és ifjú korban fejlődik ki s abban áll, hogy az egyén a személyek, tárgyak és jelenségek *eszmei* tartalma, a tapasztalatok *belső* összefüggése iránt érdeklődik. Ez érdeklődés éppen azért, mert a dolgok eszmei tartalmára irányul, magasabbrendű érzelmek alakjában, mint a szülőföld szeretete, hazaszeretet, eszthetikai, vallásos vagy mint tudományos érdeklődés nyilvánul meg.

Ezen érdeklődés kezdetleges, *ösztönszerű* jelenségei már a megelőző korszakokban is mutatkoznak. Azonban a gyermek ezen magasabbrendű érzelmeknek külső okait csak szubjektíve értékeli, pusztán azon szempont szerint, a külső ingerek kellemesen hatnak-e reá vagy kellemetlenül, s az érzelmeknek individuális hatása az érdeklődésre tisztán ezen kellemes vagy kellemetlen érzelmek erejétől függ.

Azonban az ifjú korban sem lép fel azonnal a magasabbrendű érzelmek objektív felfogása. Az elme az absztrakt gondolkodás kifejlődése miatt képes ugyan az eszmék felfogására; azonban az ivarérés következtében hirtelen nagy erővel előtörő nemi ösztön s a nagy társadalom közvetlen hatása erősen hullámzó, a szélsőségekben csapongó mély kedélyéletet teremtenek meg. Ez az élénk kedélyvilág az utolsó gyermekkor objektivitásával szemben újabb *szubjektív életet* teremt, amely nagy mértékben működteti a *képzeletet*. Ebből következik az ifjak lelki életének azon vonása, hogy a külső dolgok iránt való érdeklődésüknek s a velük való foglalkozásuknak mértéke azon hatás lesz, amely szerint a dolgok *belvilágukat* foglalkoztatni, kedélyüket hullámzásban tartani képesek. Az ifjú tehát már képes a társadalmi élet egyes jelenségeinek eszmei tartalmát felfogni, sőt irántuk, mint társadalmi öntudatának lényeges alkotórészei iránt, mélyen érdeklődni; de az eszméket forrongó lelkének képzeletével ki is szinezi, szubjektivvá teszi s megszemélyesíti.

Az ifjú érdeklődése tehát e korban mint egyes kimagasló eszményi egyének, mint élő ideálok iránt való *rajongó lelkesedés* mutatkozik.

Amint az ifjút az az öntudat, hogy a társadalomban önállóan megélni hivatott és képes, mind közelebb viszi a való élethez, eszményi érdeklődése is átalakul. Eszményeit a való élet gyakorlati körülményei szerint mérlegeli. Az elvont idealizmus helyett értékelésének főszempontjává a gyakorlati és hasznos lesz. A dolgok megítélésében bizonyos *objektívizmus* fejlődik ki, mely őt az *igaz eszméjéhez*, mint érdeklődése irányító tényezőjéhez vezeti.

Alaki szempontból a logikai érdeklődés legmagasabb fokát akkor érzük el, amikor részint bizonyos társadalmi kör vagy eszme ismétlődő hatásai alatt, részint jól felismert énünk belső erejénél fogva érdeklődésünknek, egész szellemi életünknek középpontjává *egy bizonyos eszme* válik, amely összes testi és lelki erőinket állandóan működteti s a teremtő akaratot alkotásokra indítja. Ez az *állandósult* logikai érdeklődés foka.

Neveléstani vonatkozások.

Érzem a Pædagogiai Társasággal szemben azon kötelességet, hogy fejtegetéseimből a neveléstani tanuságokat levonjam, annyival inkább, mert vizsgálódásom tárgya sajátlagos természeténél fogva pædagogiai következtetésekre ösztönöz. Mielőtt ezt tenném, szükségesnek tartom azon véleményemet nyilvánítani, hogy minden új vizsgálati eredményeket csak az esetben tartok alkalmasaknak neveléstani levezetésekre, ha azok az eredmények a tárgyilagosságnak bírálata és az ellenőrző vizsgálatok tüzet kiállották. Ez a tétel áll az én vizsgálati eredményeimre is. Ha azonban egybevetjük az én fejlődéstani fokozataimat azon vizsgálati eredményekkel, amelyeket tanulmányomnak egyik fejezetében («A gyermek érdeklődésére vonatkozó vizsgálatok eredményei») közöltem, úgy a megegyezés, a közölt vizsgálatok s az én megfigyeléseim eredményei között, az érdeklődés különböző fokozataiban mutatkozó jellemvonásokat illetőleg, azonnal szembetűnik. Tehát a Burk, Crowell, Barnes, Stern és mások által mintegy igazolva találtam megfigyeléseimet. Ennélfogva

jogosítva érzem magam, hogy néhány igen általános tételt összeállítsak, amelyeknek azonban csak egyéni értéket tulajdonítok.

Kiindulok azon tételből, hogy a nevelés nem egyéb, mint a gyermek fejlődésének mesterséges hatásokkal való előmozdítása bizonyos társadalmi eszme, mint cél felé. Ha most a célt, amely kívül esik vizsgálataim körén, figyelmen kívül hagyom, akkor a fenti tételből kettő következik:

1. Vizsgálunk kell a gyermek fejlődését s a fejlődés korszakai szerint állapítsuk meg a nevelés egyes korszakainak teendőit.

2. Vizsgálunk kell a természetes hatásokat, amelyek a gyermek fejlődését létrehozzák, s a nevelői hatásokat, mint mesterséges hatásokat, a természetes hatások keretében alkalmazzuk.

Amint láttuk, a gyermek fejlődésének minden korszakában a fejlődésnek saját jellege, iránya van. S egyik korszak a másikon épül s a következő korszak annál inkább kifejtheti a maga erejét, minél erőteljesebb volt a fejlődés az előző korszakban. Az általános fejlődés érdekében minden korszaknak megvan a maga szükségessége s bármelyiket a másik kedvéért feláldozni helytelen és jogtalan. Ebből következik, hogy minden korszak nevelésének megvan a maga külön berendezése. Mindenik korszak jellegének kialakulását más és más nevelői hatásokkal kell előmozdítanunk. Származtatnunk kell az egyes korszakok fejlődését előmozdító ingereket s távoltartanunk a gátló ingereket. Ebben áll a nevelés természetes feladata. Ezen elv világánál vizsgálva tárgyunkat, az érdeklődés helyes nevelése abban áll, hogy az *érdeklődés helyesen megállapított korszakainak fejlődéstani irányát a természetes hatásokat nyomon követő mesterséges hatásokkal előmozdítsuk.*

Az érzelmi érdeklődés korszaka. Minthogy az első korszak fejlődéstani jelentősége abban áll, hogy az érzékszerveket munkába állítja s a külvilághoz való alkalmazkodás alapját lerakja: ennél fogva e korban sem szabad a gyermeket a külvilággal való érintkezéstől megfosztanunk, sőt az azzal való érintkezést elő kell mozdítanunk s a gyermek egészségének és épségének kockáztatása nélkül érdeklődésének szabad teret nyitnunk. Vigyük a gyermeket minden tárgyhoz közel, ami iránt érdeklődik, amire mutat, amit megfogni akar.

A szubjektív érdeklődés kora. Ezen érdeklődés nagy emó-

ciói és csapongó változásai nem egyebek, mint a gyermek eredeti hajlamainak többé-kevésbé tudatos megnyilvánulásai. A gyermek mindenik játékában egy-egy ősi hajlam kél szárnyra gondtalanul és szabadon. Az érdeklődésváltozások minden mozzanata egy-egy újabb ösztön tevékenységét indítja meg. Viszont az alkalmazkodás, a védő és támadó ösztönök vagy az egyes életműködések ösztönei egyik vagy másik irányban szakadatlanul működtetik a belső vagy a külső szervek erőit. A szubjektív érdeklődés fejlődéstani értéke éppen abban áll, hogy a gyermek ösztöneit egymás mellett vagy egymás után sorakoztatja fel az élet számára; a gyenge, erőtelen hajlamok megerősödnek, a szunnyadók sorompóba lépnek. Egyszóval a szubjektív érdeklődés következménye az összes eredeti hajlamok szárnyra kelése.

Ennek következtében a szubjektív érdeklődés korszakában a nevelés feladata, *hogy a gyermek érdeklődését olyként tápláljuk, hogy ösztönei mind kifejthessék erejüket.* Ebben a korban tehát nem szabad a gyermeket játékaiban korlátozni; sőt a legfontosabb teendők oda hatni, hogy a játékok a gyermeket *mindenoldalúlag* foglalkoztassák. Adjunk alkalmat a gyermeknek az összes játéknemeknek a legváltozatosabb eszközökkel való üzésére.

Objektív érdeklődés kora. Az embernek a természet ellen folytatott hódító hadjárata az objektív érdeklődés korában ölt komoly alakot, amikor már céltudatosan törekszik gyakorlati cselekvések végrehajtására. Ez a korszak az előbbivel szemben nem a menyország elvesztését jelenti, hanem egy magasabbrendű élet szférájába való belépést. A nevelés feladata tehát e korban *a gyermeknek a természethez való közeledését s a természetbe való beleélését előmozdítani.* A biológiai nevelés igazi kora ez.

Mint hogy azonban a realiztikus hajlamok és cselekvések a gyermek szellemi életében az empirizmust, az ismeretszerzést teszik uralkodóvá, azért e korszak főnevelői teendője az *oktatás.* Azonban az oktatás csak akkor lesz természetes és sikeres, ha az a külső természettel való passzív és aktív érintkezésen, vagyis *a közvetlen szemléleten és a kézi foglalkoztatáson alapul.* Továbbá akkor helyes az oktatás, ha legalább a korszak kezdetén nem intenzív, hanem *eksztenzív* irányt követ s ha

inkább az *alkalomszerűség*, mint a logikai rendszeresség szerint igazodik.

Állandó objektív érdeklődés. Amikor a gyermek érdeklődése bizonyos cselekvés- és tárgykörök felé állandóan irányul, akkor a különböző érdekeknek és tapasztalatösszegeknek újra való elrendezkedése és bizonyos középpontok körül való csoportosulása jön létre. Az érdek- és tapasztalatköröknek ezen egyensúlya azonban a gyermek egyéni hajlamainak és speciális környezetének közbehatása nélkül nem származhatott. A cselekvésekben való válogatás létrehozza az *egyéni öntudatot*, mint a jellem alapját. Egyszóval az állandó érdeklődés létrejötte a *gyermek egyéniségének első határozott és jellegzetes kibontakozását jelenti*, amely azonban később a serdült és ifjúkor mozgalmas kedélyéletének s a nagy társadalomnak hatása alatt tetemesen átalakul.

Ebből következik, hogy nevelésünk berendezésében a gyermeknek a gyermeki kor utolsó éveiben mutatkozó egyéni érdeklődését mellőznünk vagy éppen elnyomnunk még akkor sem szabad, ha az a felnőtt ember szempontjából nem tűnik fel komolynak, értékesnek. Ellenkezőleg a nagyfokú egyéni erő kifejtéseket támogatnunk, sőt követelnünk kell. S nem szabad figyelmen kívül hagynunk az egyéni állandó érdeklődés jelentkezését az oktatásban sem, sőt fel kell használnunk tevékenységre indító erejét *intenzív ismeretszerzésre* s koncentráció hatásait az ismeretkészlet *szerves* kiépítésére és kiegészítésére. Tehát ebben a korban (de csakis ebben a korban) lép föl a *koncentráció*, mint a tanítás módszerének egyik követelménye.

Mínthogy továbbá a gyermek az állandó érdeklődés korában még a cselekvéseknek nem eszmei tartalma, hanem konkrét célja és kivitele iránt érdeklődik, azért oktatásunknak alapjellemben kell, hogy legyen a *konkretizmus*. Oktatásunkat az egyéni és társadalmi élet *konkret tevékenységei szerint rendezzük be*, pl. a népiskolai oktatást illesszük be a gazdasági és az ős foglalkozások, a középfokú oktatás alsó tagozatát pedig az ipari és kereskedelmi foglalkozások keretébe. A fő, hogy ne erőltessük az elvont elmeműködéseket s a tudományos rendszereket. Az absztrakciók még nem e korba valók.

Logikai érdeklődés foka. Ezen érdeklődés fejlődéstani fontossága abban áll, hogy az *egyént társadalmi lényvé fejleszti*.

Nevelésünkben tehát az ifjú társadalmi érdeklődését arra kell felhasználnunk, hogy az *öntudatos társadalmi életre képesítsük*. Minthogy pedig az széleskörű tanulmány és közvetlen tapasztalat eredménye, feladatunk az egyént elvezetni azon tanulmányokhoz, amelyek a társadalmi élet tartalmát teszik; az ifjút a *közműveltség* birtokába kell juttatnunk. Azonkívül a társadalmi *önképzés* számára is kell az ifjúnak teret és alkalmat adnunk. Minthogy továbbá a közműveltség általános jellegű ugyan, de ennek cselekedetekben való megnyilvánulása mindig egyéni, azért az *egyéni* társadalmi öntudat kialakítását s alkalmazását magára az ifjúra kell hagynunk.

Tisztelt Társaság! Minden indukció helyességének követelménye, hogy általános tételei ne egyoldalú és szűkkörű vizsgálatokból induljanak ki. A helyes általánosítások csak többféle körben és módszerrel végzett vizsgálatok eredményeinek egybevetéséből keletkezhetnek. Hogy az én érdeklődési fokozataim mennyire közelítik meg az igazságot, azt a további vizsgálatok fogják eldönteni. De ha talán idővel az tűnnék is ki, hogy az én fejlődésfokozataim átalakítandók, annyit talán most is elértem, hogy felhívhattam a figyelmet a *Herbart-féle hat érdeklődési iránynak fejlődéstani és neveléstani szempontból való elégtelenségére* s rámutathattam a fejlődéstani kutatásoknak e téren való nagy hasznára és föltétlen szükségessé voltára.

(Vége).

NAGY LIÁSZLÓ.

REFORMTÖREKVÉSEK A TUDOMÁNYOS PÆDAGOGIA TERÉN.

(Negyedik közlemény.)

V.

Korunk sokféle pædagogiai áramlatai és irányai között egyike a legnevezetesebbnek az, amelyet *szociálpædagogiai* iránynak neveznek. Ez az irány azonban, bár sok új elméleti gondolatnak és gyakorlati reformtörekvésnek lett szülője, magára a szociális szempontra nézve nem egészen eredeti, amennyiben annak a nevelés terén való jelentőségére már a régiek is utal-